

Лебедик Леся,
*доцент кафедри педагогіки та суспільних наук,
Полтавський університет економіки і торгівлі,
доктор педагогічних наук,
м. Полтава*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ЯКІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Авторкою розглядається необхідність оцінювання демократичного середовища закладу освіти в умовах жорсткої конкуренції, аналізується феномен формування громадянської культури особистості через якість демократичного середовища закладу освіти. Наведено результати дослідження громадянської культури особистості і демократичного середовища закладу освіти.

Ключові слова: громадянська культура, демократичне середовище, заклад освіти, оцінювання, система показників.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність проблеми викликана загальною кризою освіти, яка показує необхідність перегляду устояних технологій оцінювання діяльності закладів освіти, адже у сучасних умовах основними чинниками їхньої успішної діяльності, поряд з їх конкурентоспроможністю і рентабельністю, є громадянська культура, гнучкість, адаптивність і готовність до постійного розвитку. Громадянська культура і демократичне середовище закладів освіти є невід'ємною частиною інноваційного потенціалу, що створює певні передумови для інноваційної діяльності. Необхідність оцінювання громадянської культури особистості і демократичного середовища закладів освіти значно зросла в умовах посилення конкуренції. Бюджетне фінансування вищої професійної освіти передбачає, що заклади освіти управляють як витратами, так і якісними результатами, що природно вимагає введення оцінювання результативності діяльності університету і з позицій громадянської культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми [1-8], показує, що у зарубіжній і вітчизняній літературі, присвяченій аналізу і діагностиці демократичного середовища закладу освіти, розглядаються деякі показники ефективності культури організації. Класичні роботи з діагностики демократичного середовища закладу освіти належать Г. Хофштеде, О. Рейлі, Чатману, Колдуелл, Денісон, Кемерону і Куїнна, Е. Шейну. Г. Хофштеде запропонував шість вимірників, які визначають ефективність демократичного середовища закладу: орієнтація на процес чи на результат, орієнтація на завдання чи на людей, зв'язок з професією чи з організацією, відкрита чи закрита, жорсткий чи м'який контроль, прагматична чи нормативна спрямованість [9].

О. Рейлі, Чатман і Колдуелл в декількох роботах показали, що сім показників можуть бути використані для діагностики демократичного середовища організації: інноваційність і готовність ризикувати, увага до деталей, орієнтація на кінцевий результат, орієнтація на людей, орієнтація на командну роботу або індивідуальну, агресивність і стабільність. Денісон, Кемерон і Куїнна розглядали демократичне середовище організації в двох вимірах: внутрішній фокус (увага спрямована на те, що відбувається всередині організації) – зовнішній фокус (увага спрямована на зовнішнє середовище); стабільність і контрольованість – гнучкість і свобода дій. Е. Шейн запропонував три рівні демократичного середовища організації: артефакти – легко помітні прояви життя організації у вигляді зовнішнього вигляду співробітників, їх мови, простору приміщень, символіки, традиційних заходів і традицій; декларовані цінності – висловлювання і дії членів організації, які є відображенням спільних цінностей і переконань; базові уявлення – неусвідомлювана основа культури організації, яка визначає поведінку людей [9].

Завданнями статті є: розкриття досвіду управління якістю демократичного середовища у Полтавському університеті економіки і

торгівлі; виокремлення показників оцінювання середовища закладу освіти та побудова матричної моделі вимірювання якості демократичного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо з обґрунтування досвіду управління якістю демократичного середовища у Полтавському університеті економіки і торгівлі. З метою пошуку більш детальних критеріїв вимірювання якості демократичного середовища ми звернулися до міжнародних стандартів якості серії ISO. У Полтавському університеті економіки і торгівлі створений окремий підрозділ – науково-методичний центр управління якістю освітньої діяльності, функція якого передбачає моніторинг і аналіз процесів з метою їхнього удосконалення. Також вимірювання якості демократичного середовища здійснювали зовнішні аудитори ОС «ПРИРОСТ» від імені DQS GmbH, що має статус «член DQS Group» Української асоціації якості, які підтвердили його високу якість.

Концепція управління якістю демократичного середовища у Полтавському університеті економіки і торгівлі на основі міжнародних стандартів ISO 9001:2008 полягає, насамперед, у наданні переваги стратегії відкриттів з допомогою інноваційних інформаційних технологій навчання замість стратегії передачі знань викладачами. Процес набуття нових знань відбувається за активної позиції студента, що й визначає суттєві зміни у демократичному середовищі. Відправним і кінцевим пунктами є суб'єкт демократичного середовища (студент), який за допомогою нових вимог гарантії якості навчається для задоволення своїх професійних потреб.

Демократичне середовище закладу освіти, впливаючи на соціокультурне середовище, мобілізує працівників на досягнення поставлених перед ними стратегічних цілей, що є складовою частиною стратегічного управління. Стратегія закладу освіти, що спирається на вимоги ринку і є більш динамічною, передбачає громадянську культуру особистості, що ґрунтується на індивідуальній ініціативі, ризику, високій інтеграції, нормальному сприйнятті конфліктів і широкому горизонтальному

спілкуванні. Ефективність організації вимагає, щоб громадянська культура особистості, її стратегія, оточення (зовнішнє середовище) і технологія (внутрішнє середовище) були приведені у відповідність [9]. У цьому випадку, під технологією (внутрішнє середовище) необхідно розуміти демократичне середовище, яке є сукупністю умов розвитку бізнесу, підприємництва.

Демократичне середовище (середовище взаємодії) є єдиним демократичним простором, що визначає умови громадянської діяльності людей на підприємстві, і забезпечує узгоджену інформаційну та операційну демократичну взаємодію людей, а також взаємодію із зовнішнім інформаційним простором [3, с. 2-5].

Демократичне середовище закладу освіти можна назвати новою управлінською реальністю, для якої характерні система зв'язків, дій, відносин і взаємин в організації, які здійснюються в рамках конкретної трудової діяльності. Якісне демократичне середовище в трудовому колективі є умовою для ефективної громадянської культури особистості та менеджменту організації, спрямованих на підвищення ефективності роботи співробітників, є також організаційно-економічним простором, у якому відбувається громадянська діяльність трудового колективу і приймаються управлінські рішення. З теоретико-методологічної точки зору – це складна сукупність як явищ і відносин, так і умов, діяльності в рамках означеної організації як системи.

Демократичне середовище є таким, що забезпечує взаємну відповідність частин у процесах створення, функціонування і розвитку демократичної системи (організації) як цілісного утворення. Таким чином, демократичне середовище стає відображенням демократичної дійсності, під якою розуміється вся сукупність громадянських відносин, що складаються між учасниками організаційно-технологічної взаємодії в організації.

Оцінювання демократичного середовища закладу освіти здійснюється шляхом діагностики громадянської культури її особистостей і умов, в яких

культура закладу освіти є складним феноменом, що поєднує виробничу, економічну і соціальну межі демократичного підприємництва, а також відображає мотиваційний механізм стратегічної реалізації інноваційного потенціалу організації [1, с. 498]. Оцінка стане коректною, якщо спиратиметься на систему показників ефективної культури організації, що забезпечує можливість комплексного і детального аналізу демократичного середовища [2, с. 122-133]. Тому систему показників необхідно орієнтувати на явища, як духовної, так і матеріальної складової життя колективу: домінуючі в ньому моральні норми і цінності, прийнятий кодекс поведінки й укорінені ритуали, традиції, манери персоналу одягатися і встановлені стандарти якості кінцевого продукту, стилю керівництва і показників задоволеності працівників умовами праці.

З показників громадянської культури особистості для оцінювання демократичного середовища закладу освіти, необхідно виділити духовну і матеріальну складову. Перша забезпечує формування морально-етичних цінностей і установок життєдіяльності, як співробітників, так і студентів означеного закладу освіти, що спрямовують потенціал інтелектуальної і духовної енергії людських ресурсів на ефективну реалізацію її місії; друга складова є умовою реалізації і підтримки цінностей, норм і загальної ідеології, комфортного перебування співробітників і студентів закладу освіти в громадянському просторі. Ця методика оцінювання демократичного середовища була апробована в університеті. Система якості мала два взаємозалежних аспекти: запити й очікування споживачів освітніх послуг (студентів і роботодавців) та їх постачальника (викладача), задоволення яких і стало ключовою метою моделі, яка дозволила реалізувати ланцюг «мета – результат» [4, с. 442-448].

Експериментальна робота у Полтавському університеті економіки і торгівлі на основі міжнародних стандартів ISO 9001 проводилася ще до прийняття документа ISO/IWA2 «Система менеджменту якості. Рекомендації щодо застосування ISO 9001:2000 у сфері освіти» (Quality management system

– Guidelines for application of ISO 9001:2000 in education) [1, с. 498], який містив повний текст стандарту ISO 9001:2000 і супроводжувався поясненнями щодо його застосування в освіті. На основі міжнародних стандартів ISO 9001 розроблена оригінальна модель якості демократичного середовища. Для її вимірювання було виділено інваріантну структуру його опису з позицій міжнародних стандартів. Було одержано двовимірну матричну модель вимірювання якості демократичного середовища, у якій по вертикалі подані компоненти складових якості його елементів, а по горизонталі – розгортання кожного елемента згідно зі складовими демократичного середовища. Елементами системи якості взяті: аналіз контрактів (вхідний рівень); управління проектуванням, документами, підготовкою студентів; ідентифікація і відслідковування; управління процесами, контролем, невстигаючими студентами; форми і способи збереження документів; внутрішній аудит якості; навчання проєктантів дидактичних систем; обслуговування; статистичні методи [4, с. 442-448].

Складовими якості демократичного середовища є якість результату, якість змісту, якість технологій, якість оцінювання, якість організації, якість персоналу. Кожна клітинка матриці наповнювалася певним змістом, що дозволило аналізувати якість демократичного середовища.

Запропонована нами матрична модель дозволила виявити сильні і слабкі сторони демократичного середовища закладу освіти та увести необхідні зміни відповідно до вимог системи якості. Такий підхід до вимірювання якості в остаточному підсумку підвищив діагностичну культуру викладача [4, с. 442-448; 5, с. 32-38; 7, с. 38-43].

Таким чином, якість демократичного середовища, з одного боку, розглядається як якість її кінцевого результату (формування громадянської культури особистості і підготовленості фахівців) і, з іншого боку як сукупність якісних характеристик самої системи їх підготовки, реалізації її складових і результатів. Отже, говорячи про якість демократичного середовища, слід, насамперед, мати на увазі такий критерій мети діяльності

університету як випуск професійно підготовлених фахівців із сформованою громадянською культурою, які завершили навчання за основною освітньою програмою й успішно склали атестацію за весь термін навчання, що підтвердилося видачею дипломів установленого зразка.

У підсумку, вимірювання якості формування громадянської культури особистості спрямовувалося на забезпечення належних умов якісної підготовки висококваліфікованих фахівців. Процес надання освітніх послуг підпорядковувався загальним законам, які діють на ринку. Споживач очікував високої якості результату демократичного середовища згідно зі своїх вимог, що досягалося реалізацією якісних характеристик основних його елементів.

Висновки з даного дослідження є такими: на основі міжнародних стандартів ISO серії 9000:2000 та 9001:2008 ми обґрунтували політику і мету вимірювання якості демократичного середовища, узгоджену зі стратегією формування громадянської культури особистості; визначали процеси, необхідні для вимірювання якості; сформували матрицю розподілу повноважень і відповідальності за якість формування громадянської культури особистості і фахової підготовки; установили послідовність і взаємодію процесів; проводили опис процесів згідно з вимогами міжнародних стандартів ISO; формували вимоги до інформаційного забезпечення і документального оформлення формування громадянської культури особистості у демократичному середовищі; забезпечували впровадження означеної системи у Полтавському університеті економіки і торгівлі; проводили за допомогою групи внутрішніх аудиторів аудит якості формування громадянської культури особистості і демократичного середовища.

Демократичне середовище закладу освіти є єдиним простором для всіх учасників освітнього процесу. Сучасна демократичне середовище закладу освіти є основою і умовою для успішної реалізації місії та стратегії університету. В умовах жорсткої конкуренції на освітньому ринку,

безумовно, ефективна громадянська культура та інноваційне демократичне середовище є ефективним інструментом для здійснення демократичної інноваційно-підприємницької діяльності університету.

Література

1. Лебедик Л. В. Оцінювання культури вищого навчального закладу через якість здоров'язбережувального середовища / Л. В. Лебедик // Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості : збірник статей за матеріалами IV Міжн. науково-практичної онлайн-конференції (Слов'янськ, Україна, 23-24 березня 2017 р.) у 2 томах / гол. ред. В. М. Пристинський. – Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. – Т. 1. – 583 с. – С. 495-500.
2. Лебедик Л. В. Формування професійної культури майбутніх викладачів в умовах магістратури. *Актуальні проблеми технологічної, професійної освіти, культурології та дизайну* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 40-річчя факультету технологій та дизайну ПНПУ імені В. Г. Короленка (9-10 жовтня 2018 року) / За ред. проф. В. П. Титаренко, А. Ю. Цини. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 122-133.
3. Стрельников В. Ю. Дослідження освітнього середовища : корпоративний імідж навчального закладу. *Імідж сучасного педагога*. 2001. № 2. С. 2-5.
4. Стрельников В. Ю. Оцінювання корпоративної культури навчального закладу через якість корпоративного середовища. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. Вип. 2 (7). Херсон, 2012. С. 442-448.
5. Стрельников В. Ю. Проектувальна діяльність як складник професійної культури педагога. *Українська професійна освіта*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. №4. С. 32-38.

6. Стрельніков В. Ю. Розвиток управлінської культури майбутніх менеджерів в умовах магістратури. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 5 (182). С. 21-24.
7. Стрельніков В. Ю. Теоретико-методологічні основи формування духовної культури майбутнього вчителя. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. Вип. 2. Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 38-43.
8. Стрельніков В. Ю. Функції емоцій у здоров'язберігаючому навчальному середовищі. *Наукові записки ПОІППО*. Полтава : ПОІППО, 2012. Вип. 3. С. 30-34.
9. Hofstede G. Cultures consequences: Intern Differences in work – related values. Beverly Hills. – L., 1980.